

LA GIRONA DISSIDENT

Segles XVI a XVIII

Museu d'Història dels Jueus

29 octubre 2014 - 6 abril 2015

LA GIRONA DISSIDENT

En el marc de l'exposició temporal «La Girona de l'època moderna: de l'obrador al baluard (segles XVI-XVIII)» del Museu d'Història de Girona.

Entre els segles XVI i XVIII la població de Girona i els seus voltants no era pas homogènia, ans ben al contrari. A la ciutat hi havia gent que vivia, pensava, creia, sentia i resava de manera diferent de la que dictava l'ortodòxia cristiana.

Hi havia grups de gent amb creences diferents de les assenyalades pel dogma catòlic. Alguns continuaven practicant els ritus propis de la religió jueva, que tenia arrels ancestrals a la ciutat, però que n'havia estat esborrada formalment el 1492. Les doctrines de Luter i altres corrents espirituals herètics comptaven igualment amb seguidors gironins. També hi havia qui tenia costums amorosos i sexuals que anaven a contracorrent. D'altres, sobretot dones, eren víctimes d'acusacions de fetilleria pels seus coneixements ancestrals.

Aquesta exposició explica les diverses maneres de pensar i de viure que, en uns temps difícils, van fer part de la història de Girona; i posa en relleu l'estroncament d'una herència cultural, social i espiritual que, malgrat tot, va contribuir a forjar la història d'aquesta ciutat.

Visiteu l'exposició del Museu d'Història de Girona

LES CONVERSIONS FORÇADES

L'estiu de 1391 un violent atac al call de Girona va portar molta gent jueva a córrer desesperada cap a les piques baptismals, per salvar la vida. El crit d'assalt, aquella nit trista de Sant Llorenç, era «baptisme o mort!». La primavera de 1409, el predicador valencià Vicent Ferrer, des de Sant Domènec, va engegar sermons abrandats per convertir els jueus. La gent del call va ser obligada a oir-los reclosa dins un tancat de fusta, enmig de les injúries i cridòries d'una població enfurismada que veia en ella la causa de tots els seus mals. Després d'allò, un bon nombre de jueus va acceptar el baptisme. El febrer de 1414 s'acabava la Disputa de Tortosa, convocada per Benet XIII; una forta ofensiva psicològica contra el judaisme català, la qual va provocar a Girona una nova onada de batejos, no pas tots sincers. Tres anys més tard, es convertia en massa la comunitat de Castelló d'Empúries. Finalment, quan l'abril de 1492 es va fer públic l'edicte d'expulsió del rei Ferran contra la població jueva dels seus regnes, a Girona la majoria va optar per l'única via possible de restar a la ciutat i al país: el bateig cristià.

Algunes d'aquelles conversions foren sinceres. Però moltes van ser forçades per la por i la violència, fetes a corre-cuita, sense temps ni mestratge per aprendre la nova religió. Molta gent va abraçar la nova fe sense cap convenciment, sense saber-ne el significat ni conèixer-ne el ritual i va continuar practicant d'amagat l'antiga Llei de Moisès.

Detall del retaule de Sant Marc de la seu de Manresa
Arnau Bassa (1346)
Col·legiata Basílica de Santa Maria de Manresa

LA DISSIDÈNCIA

Després d'aquells baptismes imposats, una part de la població jueva que s'havia batejat cristiana va continuar observant en secret la Llei de Moisès, guardant les tradicions i complint amb els rituals judaics d'amagat. Tanmateix, l'heterodòxia abastava altres pràctiques, més enllà de les judaïtzants. A la Girona dels segles XVI a XVIII hi havia luterans, reformistes i gent amb creences i actituds que els poders eclesiàstics tenien per herètiques. Hi havia persones que tenien pensaments o activitats sexuals considerades pecaminoses. D'altres guarien emprant arts i remeis que eren qualificats de màgia i bruixeria. Tots aquests comportaments dissidents eren perseguits pel sistema dominant, per tal d'eradicar-los del teixit ciutadà i controlar el sentir, el creure i el pensar de tota la població.

OBJECTES PROHIBITS

El 1491 Francí Falcò i la seva esposa Elionor, de Girona, van ser acusats de judaïtzar perquè, a l'estable de la seva casa del call, s'hi van trobar enterrats certs objectes sospitosos, entre ells «una planxeta de metall en forma de torre i amb lletres hebrees», és a dir, una mezuzà (petit cilindre que contenia un pergami enrotllat que duia escrita l'oració hebrea *Xemà Israel*).

Una altra pràctica considerada judaïtzant era l'ús d'amulets durant el part, per protegir la criatura i la mare dels mals esperits. Un amulet podia ser un pergamí amb símbols i textos hebreus, extrets del Zohar o d'altres tractats cabalístics, conformant els noms de certs àngels protectors.

Estoig de mezuzà
Ferro
Israel, segle XX
Museu d'Història dels Jueus

Amulet hebreu amb escrits cabalístics d'invocació
als àngels protectors
Tinta sobre pergamí
Europa de l'Est, segle XVII
Museu d'Història dels Jueus

MAPA DELS PROCESSOS CONTRA DISSIDENTS A LES TERRES GIRONINES

- 1. **Judaïtzar**
- 2. **Heretgia i apostasia:** inclou apostasia (Islam), luteranisme, misticisme i molinosisme (quietisme)
- 3. **Bruixeria i pràctiques màgiques:** inclou bruixeria, superxeria, fer suposades guaricions amb remeis o bé posseir un grimori (llibre de demonologia)
- 4. **Delictes sexuals:** inclou dir que fornicar no és pecat, bigàmia, bestialtat i sodomia; (dins l'estament eclesiàstic) matrimonis i sol·licitació
- 5. **Altres:** inclou irreverència, sacrilegi, donar fals testimoni o posar impediments a l'actuació de la Inquisició

PATER NOSTER PODERÓS

Glossa poètica del Parenostre, d'autoria desconeguda (Barcelona, segle XV), segons edició de Pierre Vidal (1888) i Ramon Aramon (1961)

Era una oració amb què resaven els conversos del judaisme al cristianisme. S'hi detecta un fort sentit de pertinença a la tradició judaica i a la història ancestral d'Israel.

TRADICIONS PERILLOSES

Realitzar alguna d'aquestes pràctiques era suficient per aixecar la sospita de judaïtzar, que volia dir observar la llei de Moisès en lloc de la de Crist, tot i haver acceptat el baptisme cristià; i això era cometre heretgia. La denúncia podia venir d'una veïna o d'un veí, de qualsevol persona del servei, d'una amistat o d'un membre de la família. La conseqüència era un procés llarg i dur que acabava quasi sempre amb la repressió, la condemna i el càstig públic de la persona acusada.

Mentre s'amassa el pa, treure una petita part de la pasta, per tal de cremar-la com a sacrifici	> Caixrut (lleis dietètiques)
En sacrificar un animal per al consum humà, comprovar primer que el ganivet no té cap osca i en acabat, cobrir amb terra la sang vessada	> Caixrut (lleis dietètiques)
Netejar la carn de tota mena de sang i greix abans de cuinar-la, així com el nervi ciàtic de la cuixa d'un animal	> Caixrut (lleis dietètiques)
No menjar formatge després d'haver menjat carn i rebutjar la carn de conill o llebre, qualsevol peix sense escata, i qualsevol au que se sospita que hagi pogut morir ofegada	> Caixrut (lleis dietètiques)
Quan els dies són més curts, encendre fins a deu candeletes i després tornar-les a apagar, tot dient oracions judaïques	> Calendari jueu: Hanukkà (Llums), en record del miracle de la làmpada del Temple de Jerusalem després de la victòria dels Macabeus (s. II dC)
Pels volts de setembre, fer dejuni, anar descalços o descalces tot un dia i dir oracions de jueus; i demanar perdó als familiars i amics, posant els pares la mà sobre el cap dels fills, sense senyar-los ni dir res, o bé dir «de Deu i de mi siau beneïts»	> Calendari jueu: Iom Kippur (Dia del Perdó o de l'expiació), festivitat més important del calendari jueu
Pels volts de Pasqua, fer celebracions amb un pa alís (sense llevat), bo i menjant enciam, api i altres verdures durant aquells dies, però no menjar carn de la carnisseria; i tot seguit rentar els plats i estris de cuina amb cendra	> Calendari jueu: Pèssah (Pasqua), en record de la sortida precipitada d'Egipte i les amargors dels anys al desert
A principis de tardor, als patis interiors de les cases, fer cabanes amb branques i fulles verdes, on poder-se reunir a menjar i convidar-hi familiars i amics	> Calendari jueu: Sukkot (Cabanelles), en record de la precarietat de la vida al desert durant l'èxode d'Egipte
Portar amulets amb suposades propietats màgiques durant el part; i després d'infantar, esperar-se la dona quaranta dies abans de tornar a trepitjar una església	> Costums del cicle vital: maternitat i procreació
Rentar un nadó de set dies de vida amb l'aigua en què s'hi hauria abocat or, plata, perles, blat, civada i altres coses, tot dient unes paraules concretes	> Costums del cicle vital: el naixement
Quan una persona és a punt de morir, girar-la cap a la paret	> Costums del cicle vital: la mort
Rentar el cos d'una persona difunta amb aigua calenta, per amortallar-lo amb una tela nova, posant-li la roba per sobre, i col·locar-li una moneda o joia dins la boca	> Costums del cicle vital: la mort
En morir algú proper, en senyal de dol, llençar l'aigua dels cànirs i gerres de la casa, menjar a terra peix i olives, però no carn, i no sortir de casa durant un any	> Costums del cicle vital: la mort i el dol
A taula, prendre un got de vi a la mà, dient unes paraules concretes sobre ell i donar-ne a beure a cadascú un glop	> Rituals domèstics
Guardar el dissabte, que comença el divendres al capvespre encenent llànties i deixant de fer cap tipus de feina manual, ni tan sols cuinar	> Xabbat (Dissabte), dia consagrat a Déu
Canviar les tovalles i els llençols en dissabte, posar-se roba neta (per dissimular, tornar-la a canviar el diumenge), i ingerir només menges fredes cuinades el divendres	> Xabbat (Dissabte), dia consagrat a Déu

LLIBRES PROHIBITS

La possessió de llibres prohibits per l'estament eclesiàstic era considerada una heretgia greu. En algunes cases de famílies converses, s'hi van trobar textos judaïcs, traduccions catalanes de la Bíblia hebrea o llibres que feien referència a la història i a la tradició d'Israel. Igualment, algunes biblioteques particulars eren qualificades d'herètiques perquè contenien llibres de Luter o d'autors il·lustrats com Voltaire. La Inquisició els confiscava, tot sovint els cremava i sempre castigava qui n'era posseïdor.

El tipus de llibre delatava les tendències de la persona que el posseïa:

Judaïtzar

- Torà o rotlle de la Llei jueva (en hebreu)
- *Antic Testament* (en català, traduït directament de l'hebreu)
- *Salteris* o llibres d'oracions (en català, traduïts directament de l'hebreu)
- *De Bello Judaico* de Flavi Josep (dit el Jucefus)
- *Antiquitats Judaïques* de Flavi Josep
- *Visió Delectable* d'Alfonso de la Torre

Luteranisme i altres heretgies

- Qualsevol obra de Luter
- *Histoire del etablissement des moyens mendiants*, Avinyó, 1767
- *Atajo espiritual para llegar el alma segura, y en breve, à la intima union con Dios*

Il·lustració/Liberalisme

- *Lettres de madame la marquise de Pompadour*, Londres, 1774
- *Voyage de Robertson aux terres australes*, Amsterdam, 1767
- *Romans, et contes philosophiques, par Mr. Voltaire*, Londres, 1773
- *De l'importance des opinions religieuses, su autor M. Necker*, Londres, 1788
- Un manuscrit intitulat *Historia del divorcio*

Pràctiques diabòliques, de màgia o de bruixeria

- *Lemegeton Clavicula Salomonis* (grimori o tractat de demonologia)

LA INQUISICIÓ A CATALUNYA

Els Reis Catòlics van sol·licitar al papa Sixte III la creació d'un tribunal per controlar i unificar els seus regnes sota la religió única. El 1480 a Castella es va instaurar oficialment el *Tribunal de la Santa Inquisición contra la herética pravadad*, concebut principalment per perseguir els conversos que judaïtzaven.

La implantació en terres catalanes va tenir una forta oposició per part del govern de la Generalitat i dels consellers de Barcelona. Al·legaven que el país ja tenia una Inquisició (d'origen medieval) i, a més, afirmaven que a Catalunya no calia el control i la repressió de judaïtzants perquè aquí, deien, pràcticament no n'hi havia. Sobretot, s'oposaven a una intervenció forana «contra les llibertats i les lleis de Catalunya». Finalment, el 1484 el rei Ferran va aconseguir d'imposar a Catalunya el model d'Inquisició castellana.

El Tribunal treballava amb gran zel per acabar amb l'heretgia conversa i, en un temps molt curt, va portar a terme una brutal persecució. Entre 1484 i 1503 va processar 1.263 persones, de les quals 609 van ser cremades en estàtua, i 629, vives. El 1503 gairebé no quedaven judaïtzants a Catalunya i, durant els segles XVII i XVIII, pocs descendents de conversos van patir la repressió inquisitorial. Ja el 1623 Jeroni Pujades escrivia que «las causas de fee que ay en esta inquisición (de Barcelona) de ordinario son muy pocas porque aquí no hay judaísmo...».

LA INQUISICIÓ A GIRONA

El Tribunal català tenia la seu a Barcelona. Entre l'agost de 1490 i el juny de 1491, a causa d'un brot de pesta, es va instal·lar a Girona. Hi va tornar l'estiu de 1494. Durant la seva estada a la ciutat van ser processades per judaïtzar 47 persones; entre elles, 41 foren cremades en estàtua perquè havien fugit i 8 van ser cremades vives. El 1504 i el 1505 el Tribunal va tornar a Girona, va dictar dues condemnes en estàtua i dues més a galeres. El 1593, i de nou a causa d'un brot de pesta a Barcelona, també es va instal·lar a la ciutat.

Habitualment, però, a Girona, com en altres ciutats catalanes, hi actuava una delegació de la Inquisició integrada per pocs membres: el notari, el comissari, el lloctinent, el carceller i alguns corredors. Els *familiars* n'eren els informadors i feien d'intermediaris entre els processats i el tribunal. El 1600, a les comarques gironines, almenys 99 poblacions comptaven amb *familiars* inquisitorials. A tall d'exemple, a Girona n'hi havia 9; a Olot 6; a Castelló d'Empúries i a la Bisbal 5; a Sant Feliu de Guíxols i a Torroella de Montgrí 4; a Camprodon 3, i a Besalú 2.

Als llocs on hi havia una delegació del Tribunal, aquest solia tenir una casa o seu pròpia. A les localitats més grans, les seues s'assenyalaven des l'exterior amb un gran escut de pedra, que lluïa una creu, l'element cristià, una espasa per indicar la persecució de l'heretgia i una branca d'olivera que simbolitzava la reconciliació fruit del penediment.

Aquest escut de la Inquisició podria haver estat ubicat al convent de Sant Domènec, seu del Tribunal a Girona. Porta inscrits un any, 1789, i un nom, Miquel Tomàs, possiblement un personatge destacat de la delegació inquisitorial a la ciutat.

Escut de la casa o seu de la Inquisició a Girona
Pedra
Girona, segle XVIII
Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona

CRONOLOGIA DEL TRIBUNAL DE LA INQUISICIÓ A CATALUNYA

- 1184 – Document fundacional de la Inquisició a Europa, signat pel papa Lluci III
- 1232 – El papa Gregori IX i Ramon de Penyafort organitzen i configuren la Inquisició a Catalunya: els inquisidors són permanents i els seus territoris estan delimitats
- 1478 – Butlla del papa Sixte IV. La majoria de condemnes són a la foguera
- 1483 – El papa, a petició dels reis, nomena fra Tomás de Torquemada inquisidor als regnes d'Aragó i València i al principat de Catalunya
- 1484 – L'inquisidor Torquemada nomena fra Joan Franco i fra Guillem Caselles inquisidors al principat de Catalunya, però les autoritats de Barcelona i Lleida no els permeten actuar
- 1486 – L'inquisidor Torquemada nomena mestre Joan Crespo inquisidor als bisbats de Lleida i Ossa i les autoritats de Lleida es comprometen a afavorir la seva actuació
- 1487 – Torquemada nomena fra Alonso Spina inquisidor a Tarragona, Barcelona, Girona i Vic. Els consellers de Barcelona i els diputats del General juren afavorir la seva actuació. Primeres sentències contra quatre conversos a Lleida i primera processó amb cinquanta conversos penitenciats a Barcelona
- 1489 – Inici de les actuacions contra conversos a Tortosa. Primera processó amb vint-i-set conversos penitenciats a Tarragona
- 1490 – Inici de les actuacions contra conversos a Girona. Primera processó amb quaranta-cinc conversos penitenciats a Balaguer
- 1491 – Primera sentència contra trenta-tres conversos fugitius a Girona
- 1492 – Conquesta del regne de Granada, darrer regne musulmà de la Península. Torquemada destitueix fra Alonso Spina i el substitueix per Antonio de Contreras i Pedro Pariente. Des de Granada, ordre reial de baptisme o expulsió per a tots els jueus dels regnes hispànics. El 12 d'octubre, Cristòfol Colom desembarca a l'illa Guanahaní (Carib)
- 1495 – Primera processó amb vint-i-dos conversos penitenciats a Perpinyà
- 1502 – Ordre reial de baptisme o expulsió per als musulmans
- 1536 – Instauració de la Inquisició a Portugal
- 1540 – Concili de Trento
- 1556 – La monarquia defensa del catolicisme contra la reforma luterana. Guerra contra els Països Baixos
- 1558 – Guerra contra Anglaterra, que defensa els luterans
- 1565 – Guerra contra França, que acull els calvinistes
- 1609 – Expulsió dels moriscos (descendents de musulmans conversos) a València
- 1614 – Rebuig de la foguera com a càstig per a bruixes
- 1618-1648 – Primera fase de la guerra dels Trenta Anys (protestants contra catòlics)
- 1640 – Revolta dels segadors a Catalunya. Es demana un inquisidor català. La Inquisició catalana funciona fins al 1653
- 1665 – Es prohibeixen les representacions teatrals
- 1700 – Ruptura absolutisme/Inquisició
- 1746 – Millora econòmica
- 1759 – Influència dels enciclopedistes
- 1767 – Expulsió dels jesuïtes dels territoris de la corona espanyola
- 1808 – Guerra de la Independència. Identificació dels reaccionaris amb la Inquisició. Durant el curt regnat de Josep Bonaparte, s'aboïa la Inquisició
- 1812 – Corts de Cadis. Primera abolició de la Inquisició (1813)
- 1814 – Reinstauració del Tribunal, amb més incidència política que no religiosa
- 1834 – Abolició de la Inquisició pel ministre Martínez de la Rosa

LA DESTRUCCIÓ DE LA CASA DE LA INQUISICIÓ A BARCELONA

El 1820, en el marc de l'eufòria popular provocada pel pronunciament de Riego que iniciava el Trienni Liberal, va ser assaltada i cremada la seu de la Inquisició de Barcelona. Aquest fet va suposar la destrucció dels arxius que contenien la majoria dels processos portats a terme en territori català entre els segles XV i XIX. Així es perdia per sempre la possibilitat de conèixer a fons la seva història.

Destrucció de la Inquisició en Barcelona
Gravat d'Hippolyte Lecomte
Barcelona, 1820
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

ACTES DE FE

Aquestes eren les cerimònies públiques amb què la Inquisició acabava els judicis. Constaven d'un sermó, d'una professió conjunta de fe i d'una processó religiosa. Les persones processades, vestides amb símbols infamants, seguien la comitiva conduïdes pels familiars de la Inquisició. Pujaven a l'entaulat on escoltaven les sentències i, tot seguit, se'ls aplicaven les condemnes.

Acte de fe i processó cap a la foguera
Gravat dins *Historia Inquisitionis* de Philipp van Limborch
Amsterdam, 1693
Biblioteca de Catalunya

Als segles XVI i XVII, els actes de fe es van carregar d'un fort dramatisme, d'acord amb l'esperit del temps. Estaven molt relacionats amb les representacions de teatre religiós, impulsades per l'església amb la voluntat d'adoctrinar el poble contra les heretgies. Eren cerimònies punitives i expiatòries i, alhora, espectacles concebuts per educar les masses. Però mentre que a Castella eren multitudinaris, revestits de gran teatralitat, i comptaven amb la presència de les màximes autoritats del lloc, a Catalunya eren actes deslluïts i modestos, en què sovint mancava la representació oficial, quan els Consellers de Barcelona es negaven a assistir-hi. Els inquisidors barcelonins donen testimoni de la pobresa dels actes de fe, el 1621, escrivint: «esta inquisición es singular en razón de no hazerse los autos de fee con la grandeça i deçensia (...) que se hasen en las demas inquisiciones y es que esta inquisicion es muy pobre».

La fe Triunfante, de Francisco de Garau

Un dels actes de fe més impressionants i dramàtics en terres catalanes va ser celebrat a Ciutat de Mallorca, el 1691, contra descendents de jueus conversos (xuetes). Hi van ser cremades vives algunes persones, moltes altres ho foren en estàtua i d'altres hi van ser durament penitenciades. Aquell sagnant acte de fe, així com l'acusació, la denúncia i la persecució de la població mallorquina judaïtzant, són descrits amb detall en un text sorgit de la mà de l'inquisidor que va conduir el procés, i que era gironí: Francisco Garau.

La Fee triunfante en quatro autos celebrados en Mallorca por el Santo Oficio de la Inquisicion en que an salido ochenta i ocho reos, i de treinta i siete relajados solo uvo tres pertinaces / expressada por el R. P. Francisco Garau
Mallorca: en la Emprenta de la Viuda Guasp, 1691
Biblioteca de Montserrat

Registres de l'actuació de la Inquisició a Girona
Segles XVI i XVII
Arxiu Històric de Girona

- a) Registre notarial Girona-5, núm. 767, del notari Benet Casellas (de 29 de desembre de 1572 a 26 de setembre de 1575).
- b) Registre notarial Girona-5, núm. 769, del notari Benet Casellas (de 30 d'abril de 1585 a 13 d'octubre de 1588).
- c) Registre notarial Girona-6, núm. 662, del notari Joan Miquel Savarres (de 20 d'abril de 1626 a 19 d'agost de 1630). Inclou una proclama contra els mestres francesos sospitosos de portar idees luteranes a la ciutat.

ELS PROCESSOS INQUISITORIALS

A finals del segle XV i començaments del XVI, el Tribunal va processar judaïtzants, majoritàriament. Als segles XVI i XVII, es va dedicar sobretot a reprimir els corrents reformistes relacionats amb el luteranisme. Destaquen alguns casos gironins peculiars, com el de Benet Ferrer, nascut a Camprodon i cremat viu a Madrid, per heretge; o el brot de luteranisme que hi hagué a Peralada, que va provocar la condemna de 10 habitants de la vila. La Inquisició també va perseguir la sodomia, de la qual es documenten casos a Girona, com el del capellà dels Àngels, Joan Pons, acusat pel seu escolà. Les bruixes, en canvi, no eren gaire sovint objecte de procés inquisitorial, ja que el tribunal donava poca credibilitat a aquesta mena de denúncies. Van ser els tribunals civils locals que van jutjar moltes persones, en trobar-les culpables d'esdeveniments, pràctiques o costums ancestrals que escapaven a la comprensió del veïnatge.

La gramalleta dels penitents

Samarra

La samarra amb dibuixos de flames i rostres diabòlics indica que el condemnat no s'ha penedit i serà cremat viu.

Fuego revoltó

El pres penedit, condemnat a la foguera, era pietosament executat abans de ser cremat.

Processó inquisitorial cap a l'acte de fe, amb autoritats, inquisidors i persones acusades

Gravats dins *Historia Inquisitionis* de Philipp van Limborch
Amsterdam, 1693
Biblioteca de Catalunya

Procesos contra Joana Libiana (1495), Joan Pons (1605), Elisabet Martina (1620) i Benet Ferrer (1621)

Diàlegs basats en les declaracions recollides per Manuel de Bofarull (1864), Jaume Riera (2014) Antoni Pladevall (1986) i Josep M. Casas (1975).

Veus: Cristina Cervià i Jordi Subirà

PENES I CONDEMNES

Un procés inquisitorial s'iniciava amb la denúncia que, sempre anònima, alertava els inquisidors d'una dissidència, autèntica o falsa. Així s'activava la macabra maquinària inquisitorial, que endegava una investigació detallada del comportament de cada persona denunciada, la qual conduïa a la seva detenció. Un cop fet un primer interrogatori, es formulava oficialment l'acusació. La tortura era practicada no només en els tribunals inquisitorials sinó també en tots els altres. La gent era presa i engrillonada, i les condicions de les presons, fos quina fos la institució que les regentava, eren infrahumanes.

Després de l'acusació, de l'interrogatori i del turment, el tribunal dictava sentència, que es feia pública amb gran dramatisme durant la celebració de l'acte de fe. Les principals sentències eren, en ordre de menor a major gravetat: la reconciliació (en cas de no trobar-se proves de l'acusació); l'abjuració de levi (per una falta lleu); l'abjuració de vehementi (per una falta greu), i la relaxació, que significava la mort a la foguera. Si la persona acusada havia fugit, se la processava i cremava en estàtua, és a dir, representada per un ninot. Com que era una institució religiosa, la Inquisició no podia matar, per la qual cosa el braç secular executava les sentències de mort.

Cep procedent del castell de Foixà
Fusta i ferro
Segles XIV?-XVI?
Museu d'Art de Girona

SAMARRA O GRAMALLETA

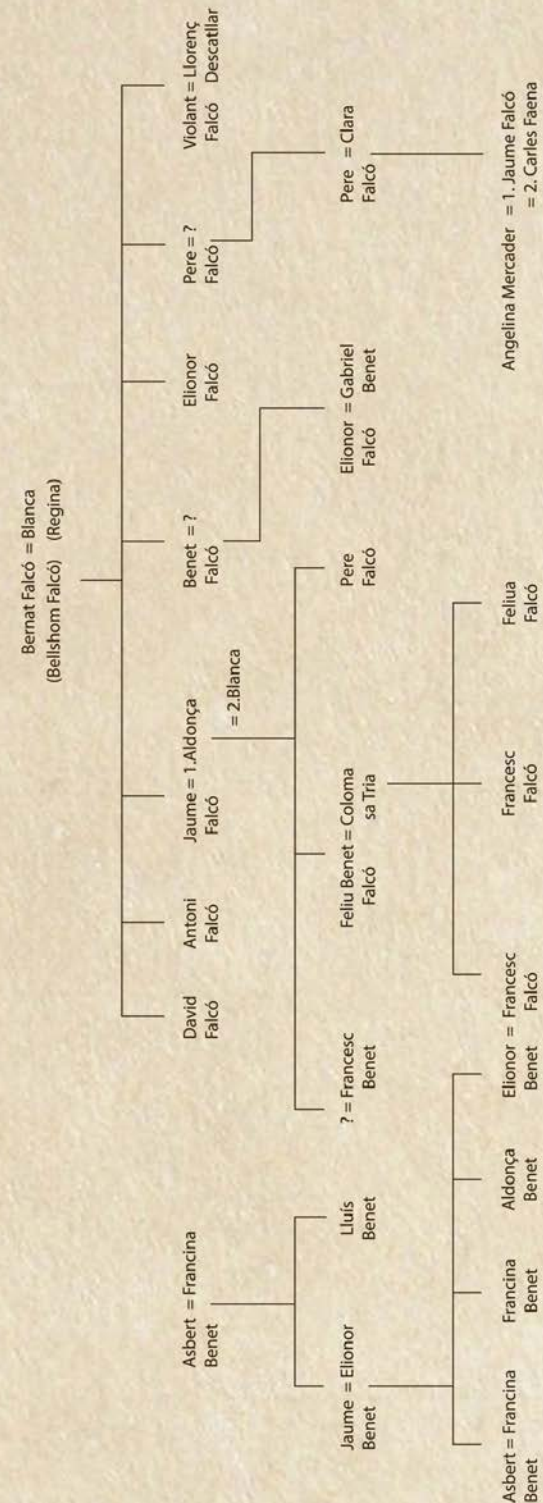
Les persones condemnades per la Inquisició eren obligades a cobrir-se amb unes teles de saca que rebien el nom de gramalletes o samarres. Simbolitzaven el seu càstig psíquic i social i les cobrien d'infàmia, a elles i a les seves famílies. Tenien pintada una creu vermella al pit i una altra a l'esquena i s'havien de portar al damunt dels vestits durant el temps que dictés la sentència inquisitorial. Un cop complerta aquesta, eren penjades en una església, a la vista de tothom, per escarni perpetu de tota la família.

Les gramalletes no eren ben vistes per les famílies de les víctimes de la Inquisició i, sovint, al cap dels anys eren enretirades. Sabem que a Barcelona estaven exposades a Santa Caterina. A Girona, eren a Sant Domènec, però en van ser tretes el 1569 i van ser enviades a Barcelona, on van desaparèixer també aviat. Al segle XVIII amb prou feines en quedava cap enlloc de Catalunya.

A Galícia s'han conservat les úniques gramalletes (*sambenitos*) de tot l'estat espanyol. Són del segle XVII i procedeixen de Tui, on van estar molts anys exposades al claustre de la catedral. Actualment es conserven al Museu Diocesà.

Gramalleta d'un home relaxat en estàtua per
la Inquisició
Tela de lli i pintura a l'oli
Tui (Galícia), 1619
Museu Diocesà de Tui-Vigo

Les famílies Falcó i Benet de Girona van ser especialment castigades per la Inquisició
(En negreta, noms dels membres processats pel Tribunal del Sant Ofici)

L'OBLIT I LA PERVIVÈNCIA: EL TESTIMONI DELS NOMS

A la Girona dels segles XVI a XVIII, hi va haver persones que visqueren la seva dissidència en un secret absolut, que se'n van sortir i van conservar les seves històries en l'anonimat. D'altres, però, van veure com la seva vida secreta era descoberta, denunciada, perseguida i eradicada. La repressió contra qui actuava contravenint la norma va conduir gent a la foguera o a la presó perpètua, va portar la ruïna a diverses famílies, va provocar conflictes socials i va empobrir notablement el teixit cultural ciutadà.

Però el pas d'aquelles persones per la història de la ciutat no s'ha perdut en l'oblit. El rastre de les seves actituds, de les seves tradicions i de les seves creences ha perviscut en els documents dels arxius, que han preservat els noms d'aquells i d'aquelles que visqueren, estimaren i resaren a contracorrent.

Es deien Blanca, Ferrer, Angelina, Elionor, Dalmau, Llorenç, Joana, Benet, Joan, Elisabet, Jean, Guillaume, Jeroni, Estelina... els seus noms avui són testimoni i record de les seves històries i guarden el secret d'unes vides viscudes tot sovint a l'empara d'un nom fals, que substituïa, per un bateig forçat, aquell nom primer i veritable amb què s'havien obert a la vida.

Blanca, conversa, de Girona, va ser denunciada per haver abjurat de la nova fe cristiana i haver retornat al judaisme. Era veïna de Girona, de família ben posicionada, vídua del convers Pere de Banyoles. Va fugir a Portugal el 1410, amb el seu segon marit, **Ferrer de Montcada**, jueu batejat, membre d'una nissaga de metges barcelonins, amb qui va retornar a la fe de Moisès. La reina Iolant va ordenar-ne la persecució, la declaració d'apostasia i la confiscació de béns.

Llorenç Badós, convers, era a Girona el 1462, durant la guerra civil; va ser un dels defensors de la Força, on va servir la reina Joana Enríquez i l'infant Ferran, de qui esdevindria metge personal i de qui rebria nombrosos béns i favors. El 1503, quan ja era difunt, va ser acusat d'haver judaïtzat i fou processat i condemnat per la Inquisició a Barcelona. Pel mateix motiu, anys abans havia estat cremada viva **Joana Badosa**, la seva esposa.

Angelina era filla d'Elionor i Dalmau Mercader. Va ser processada en el primer acte de fe que se celebrava a Girona, el dia 14 de febrer de 1491, acusada de judaïtzar. Com que havia fugit de Girona, va ser cremada en estàtua. En el mateix procés també va ser condemnat i cremat en estàtua el seu pare, **Dalmau**. La seva mare, **Elionor**, va ser cremada viva a Barcelona quatre anys més tard.

Jean de Espuche era un sastre d'origen francès que vivia a Banyoles. Vers el 1600, la Inquisició el va processar per tenir tendències luteranes, havent dit públicament que el Papa només es preocupava d'enriquir-se i que els clergues eren uns faldillers. Fou condemnat a recloure's al monestir i a ser instruït en la fe catòlica.

Guillaume Roset, d'origen francès, vivia a Maçanet de Cabrenys a inicis del segle XVII. Fou denunciat a la Inquisició per dir que «fornicar no és pecat». Intentà convèncer el tribunal que ho havia dit de broma i, per matisar-ho, hi afegí que havia dit que no era pecat «si no estava morta». L'ocurrència devia fer poca gràcia als inquisidors, que el condemnaren a un any de desterrament i a peregrinar a Montserrat per confessar-se i combregar.

Fra Jeroni Ferrer Sitjà, prior de Sant Miquel de Cruïlles, va ser acusat el 1608 de tenir un llibre prohibit, La clau menor de Salomó. Aquest tractat, erròniament atribuït al rei Salomó, era un compendi de sortilegis màgics i de rituals per invocar dimonis i altres esperits. L'acusadora era una dona que havia estat la seva amistançada durant més de vint anys i amb qui tenia una dotzena de fills, dolguda perquè el prior (ja vell i tement el judici de Déu) l'havia abandonada. Va ser reprès severament i multat amb 200 lliures.

El plany d'Estelina

Jo dic el meu nom fals
amb aquella gran por
del blat davant la falç.

Só tancada en presó
carregada de mals,
com flor sense color.

Oïes Israel...
M'és amarga la mel.

Jueva de Girona,
no em queda res de res.
Só mar sense cap ona.

La Llei de Moisès
ningú no la perdona.
S'apaga el foc encès.

Oïes Israel...
Se m'enfosqueix el cel.

Em defenso debades
sabent ja que só morta,
aucell d'ales trencades.

La mort pica la porta,
em toca amb mans gelades
i d'un gest brusc m'emporta.

Oïes Israel...
Vaig descalça pel gel.

Manuel Forcano, 2006

Organització:

PATRONAT
CALL DE GIRONA

Ajuntament

de Girona

Comissariat: Sílvia Planas

Assessorament: Jaume Riera

Documentació: Xavier Marcó

Coordinació: Lúdia Donat i Assumpció Hosta

Administració: Núria Heras i Neus Casellas

Comunicació: Sandra Sánchez i Cristina Taberner

Disseny i producció: Mostra Comunicació s.l.

Amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació
Arxiu Històric de Girona

Ajuntament de
Barcelona

Diputació de Girona

Generalitat
de Catalunya

Museu d'Arqueologia
de Catalunya

md'A

Museu d'Art Girona

MUSEU
FREDERIC
MARÈS

CAMINOS DE
SEFARAD
RED DE JUDERÍAS DE ESPAÑA